

Kell lennie azonban egy igazi, titkos — bár meglehet megíratlan — Thurzó-naplónak e *Napló helyett*. Ez egy sértett s magában el-elnémuló művésztől szól, akit a múltba vonzanak a tegnapok ködlovagjai, s aki a jelennel csak alkut köt, de nem békül. Ez a napló feltárja, legalább egy gyónás erejéig annak a művésznak a drámáját, aki *A szent* című regényében igaz hívőként perel a fanatizmussal; és aki a fanatizmus gyógyszereként talán még a cinizmust sem utasította volna vissza.

Ezt a Thurzó-naplót most már csak a regényekből és az elbeszélésekből rekonstruálhatjuk, az olyan halhatatlan remekművekből, mint a *Rapid necrosis* vagy a *Varázsos nyári éj*, mely Bettina von Arnim látogatását meséli el Beethoven betegágyánál.

Férfikora delén, mint azt Rónay László kitűnő Thurzó-életrajz⁹ elmondja, egy északi asszonyt vett el feleségül és egy szigetre költözött.

Az a sziget vele úszott hazáig. Úgy hiszem, szövetségesek és irodalmi társak nélkül, a közöny vagy olykor az ellenézés óceánjában úszva csak a sorakozó művekre hivatkozott, mint örök felmentésre.

És ezt a felmentést a művek megadják.

UNGVÁRI TAMÁS

„E KOR NEKÜNK SZÜLŐNK ÉS MEGÖLŐNK”

BÉCSY TAMÁS: AZ ÖNISMERET KÉRDÉSEI
ÖRKÉNY ISTVÁN DRÁMÁIBAN

Könnyű dolga lenne az ismertetés írójának, ha elhinné Bécsy Tamás bevezetésbeli témamegjelölését; hiszen akkor egyetlen idéző mondattal összegezhetné a Műelemzések Kiskönyvtára sorozat új kiadványát: „... Örkény István drámáiról lényegében csak egyetlen szempontból szólunk: az egyéni és a nemzeti önismeretre vonatkozó kérdéseket vizsgáljuk.” Természetesen a könyv akkor is megérdemelne figyelmünket, ha valóban csak egyetlen szálon fejtené fel korunk egyik legjelentősebb drámaírója műveinek szövetét.

A vizsgálódás középpontjába állított kérdés eléggé újszerű műelemző, drámaértelmező nézőpontot képvisel. Napjaink szociológiai, pszichológiai irodalmában meglehetősen divatos kiindulópont az önismerettel kapcsolatos témakör: ma már egy színvonalasabb művelődési ház, ha „ad magára”, akkor önismereti kört hirdet. Ez a kötet azonban nem a divat miatt közelít ezen az úton Örkény drámáihoz. Ezt jelzi az is, hogy hivatkozott forrásai I. Sz. Kon, E. Aronson, G. W. Allport a kérdés igényes alapműveit adták. Bécsy Tamás, aki közismert a — még nem fordított — irodalomban való jártasságáról

⁹ Rónay László: *Thurzó Gábor*. Kortársaink, Bp. 1974.

is, bizonyára tudatos igényességgel választotta az értelmezésnek ezt a nehezebb, járatlanabb útját. Nem készen kapott elemzési, értelmezési eljárást követ tehát, hanem az önismeret filozófiai, szociológiai és pszichológiai útján jut el saját következtetéseihez. Tegyük hozzá, hogy ezt a nezezebb munkát elvégzi a szerző, az olvasó már a szellemesen könnyednek tűnő eredményt kapja kézhez.

Nem véletlen, hogy a minősítést „könnyednek tűnő” fordulattal jeleztük. A gyanútlan olvasó vigyázzon már az elején! A könnyű olvasat csalóka. Általában mindent megértünk ugyan már az első olvasásra, de csak akkor, ha jól ismerjük Örkény drámáit. Még így is előfordul, hogy miután fejtörés nélkül végigolvastunk egy bekezdést, a biztonság kedvéért visszalapozunk. Természetesen megkönnyíti az olvasó dolgát, ha ismeri Bécsy Tamás korábbi drámaértelmezéseit is, különösen a drámamodellekről szólót; jóllehet ez az írás éppen azt bizonyítja, hogy a szerző támaszkodik ugyan gazdag tapasztalatára, de új aspektusokból közelít Örkényhez, sőt minden Örkény drámához keresi a leginkább illő kulcsot. Míg tehát Bécsy Tamás korábbi művei igyekeznek a drámaelemzéshez általában járható utat kijelölni, itt még az „egyetlen” szempont végigvitele is azt jelzi, hogy Örkény művei sokrétűek, „mint maga a sors”.

Sajátos a könyv szerkezete is. A gondolkodó gondolkodtatás már a bevezetőben elkezdődik. Odairhatnánk tehát a tisztelt olvasónak figyelemztetésül: a bevezetés is elolvasandó! A nyolc fejezet külön-külön önálló témát jelent, de — az utolsó, az összegező kivételével — minden fejezet egy-egy drámát tárgyal, összesen tehát hét Örkény művet. Mélységben és terjedelemben a *Voronyezs*, a *Sötét galamb*, a *Macskajáték*, a *Tóték* és a *Kulcskeresők* nagyjából hasonló terjedelmet kap; a *Pisti a vérzivatarban* már jóval többet, a legnagyobb figyelmet a szerkezetben is lényegében középpontba állított *Vérrokonok* értelmezése kívánja.

Érdekes a befejező rész kettőssége. A fejezetben előbb egy arisztoteleszi szemléletből indított, Lukács György, Heller Ágnes és mások véleményével alátámasztott elméletibb jellegű összegezést kapunk a sorsról, végzetről, halálról, véglegességről, értékről stb. „Tehát azokat az eseményeket tekintjük drámai sorsnak, amelyek nemcsak véglegesé tesznek bizonyos dolgokat, hanem amelyek úgy véglegesek, hogy a véglegesség emberek között kialakult viszonyrendszerek következménye. Enélkül a sors epikai vagy epikában ábrázolható sors lesz. Ám ez azt is jelenti, hogy a drámai sors nem lehet független az adott embertől, az erők nem lehetnek csak olyanok, amelyek kívülről érik.” A fejezet nagyobbik része azután az elméleti megállapításoknak Örkény drámáira való gyakorlati alkalmazását végzi el.

A fejezetcímek önmagukban is olvasásra csábítanak: *A nemzeti önismeret és a virtus*, *A manipulálás és önmanipulálás*, *A magyar tulaj-*

donságok, magatartások stb. Ezek a belső témamegjelölések azonban ismét óvatosságra intenek. Úgy alkotnak önálló részt, úgy boncolgatnak egy-egy drámát, hogy igénylik az előző vagy a következő fejezet elolvasását is. Az egyes művek teljes jelentésvilága a másakra való vonatkoztatásban tárul fel, mint ahogy az önismeret is csak a más ember jellemének ismeretével válik értelmessé. Vigyázzunk tehát olvasás közben ezekre a sajátos „átlábalásokra”. Miközben ugyanis minden fejezetben valóban arról van szó, amit az alcím ígér, de az új téma lényegében már hamarabb elkezdődött, mint ahogyan azt az oldal-szám jelezte, és a fejezetek nem zárultak le a végükön. Ez az eljárás természetesen nemcsak a szerzői látásmód eredménye, hanem Örkény műveinek logikája, dialektikája is megköveteli a folyamatban való értelmezést. Ez különösen kiemelt hangsúlyt kap a *Vérrokonok* és a *Pisti a vérzivatarban* kapcsolata bemutatása közben.

Milyen meglepetést tartogat még a szerkezet? Mintegy 12 oldal jegyzetet. A jegyzetíró Bécsy Tamás ismét rászedi az olvasót. Jegyzetei ugyanis három alaptípust képviselnek. Van szokványos utalás az idézett művek kiemelt toposzaira, azután néhány esszé ötlete tömörítve, amelyeket ismét csak el kell olvasni a főtémához való szoros kapcsolódásuk miatt. A leginkább óvatosan a megjegyzéseknek azt a változatát kell kezelni, amelyek olyan gondolatokat villantanak fel az egyetemes drámairodalomból, a társadalom etikai, nevelési összefüggéseiből, vagy akár az akarat szabadságáról, amelyek újabb vitára vagy egyszerűen csak további gondolkodásra, búvárkodásra készítenének.

A bemutatásra szánt műről eddig — látszólag — csupa olyan megjegyzés hangzott el, ami a kényelmesebb olvasót akár el is riaszthatná. Ellensúlyozásul több olyan gondolatot emelhetnénk ki, ami azt a figyelmeztetést erősíti, hogy el kell olvasni. Hivatkozhatnánk a legtermészetesebb összefüggésre, a görögök óta élő meggyőződésre, hogy a dráma nevelő erőt hordoz, és hozzásegít az önismerethez. Ezen a téren a mai drámától még ennél is többet várunk: arra tanítson, hogyan találhatjuk és valósíthatjuk meg egyéniségünket. Az emberben ugyanis épp az a csodálatos, hogy egyedi, megismételhetetlen, csak erre nagy erővel rá kell olykor döbbsíteni. Örkény maga mondja a *Vérrokonok*-ról, s ezt a szerző is idézi: „... azokról és azokhoz szól, akik hisznek valamiben: segítségük nekik, hogy önmagukra ismerjenek.” Az *én* világának tudatos kialakítása feltétele egy más szintű, bonyolultabb *ő* világa, *ő* világuk — mi világunk fogalomkör elfogadásának, hiszen az egyén igazi kiteljesedése csak a társadalomban valósulhat meg.

Van azonban a drámákban az önismeretnek, nemzetismeretnek egy másik nagyon fontos örkényi következtetése. Ezen az úton el lehet jutni az egyéni és közösségi magatartások feltárásához, megértéséhez, de ez soha nem jelentheti a felelősség alól való felmentést sem az egyes ember, sem a nemzet számára.

Bécsy Tamás gondolatsorának egyik legfontosabb következtetése, amellyel Örkény helyét jelöli ki a magyar drámatörténetben. Sokan emlékezünk még arra, milyen türelmetlenül várta, követelte a hivatalos irodalompolitika az ötvenes években a kiemelkedő mai magyar dráma megszületését. Aztán kevesebb szó esett a várakozásról is, és a kelletténél erőtlenebb figyelem kísérte a megjelenő új alkotásokat is. A szerző így ír a *Pisti a vérzivatarban*ról: „Az 1969-ben írott művel Örkény István — véleményünk szerint — olyan drámát alkotott, amely a Bánk bán, a Csongor és Tünde és Az ember tragédiája mellé helyezhető, mint a negyedik magyar dráma-remekmű.” Mindezzel a szerző nemcsak lelkiismeretet ébresztget, hogy addig-addig vártuk a „nagy” drámát, amíg észre sem vettük megszületését, hanem az „én világa drámájának” történelmi erővonalai feltárása közben bizonyít is. Bizonyítása különösen izgalmas szellemi játék akkor, amikor érveivel a dráma világirodalmi jelentőségét határozza meg.

Azt talán felesleges megjegyeznünk, hogy Bécsy Tamás könyve megőrzi nyitottságát. Művészeti megközelítésekben ma szinte elmaradhatatlan a nyitottság felvetése. Egyszerűen szólva a nyitottság az — éppen Örkény megfogalmazta — füstcsóva elvet jelenti, a továbbgondolás lehetőségét. Nem arról a nyitottságról van tehát szó, amely a művek félbemaradottságát, lezárhatatlanságát akarja menteni és magyarázni. Az ilyen mű nem nyitott, hanem egyszerűen zsákutcába vezetett, mert a művész rossz úton járt, esetleg már a premisszái is tévesek voltak, vagy — ami ugyancsak gyakran előfordulhat —, nem igazi művésszel, nem valódi műalkotással van dolgunk.

Az igazi nyitott mű alkotója tiszteli a befogadót, és eleve tudja, hogy sok-sok tényező összejátszása miatt az üzenet sokféle és sokrétű lesz. Örkény művészetéhez illően Bécsy Tamás könyve is nyitott, azaz az egyetértésen túl számít az olvasó ellenvéleményére és mindenképpen kényszerít a továbbgondolásra. Újszerű műértelmezésének megbecsülése mellett ezért az „édes” kényszerért érdemes kézbe venni és mértéktartó adagokban befogadni a Tankönyvkiadó 52519/15. raktári számú kézikönyvét.

BÁCSKAI MIHÁLYNÉ

AZ ELMULASZTOTT LEHETŐSÉG

TARJÁN TAMÁS: KORTÁRSI DRÁMA C. KÖTETÉRŐL

Hadd kezdjük a jól kifejtett kritika-indítási közhellyel: az olvasó nagy várakozással veszi kezébe Tarján Tamás könyvét. A szerző gyakran és talán minden folyóiratban publikál; s a megjelentetett sok írásban felcsillannak érdekes gondolatok, megállapítások. Az olvasó